

توصیف وضعیت آموزش و پرورش دوره پهلوی اول از زبان یک نماینده مجلس شورای ملی در قالب یک پیشنهاد

● فریدون شایسته*

اشاره

وضعیت آموزش و پرورش علاوه بر اسناد مکتوب در بیانات و تاریخ شفاهی و سخنرانی‌های علما و سیاستمداران آن دوران نیز منعکس است. مطلب ذیل که برگرفته از سخنرانی «سید ابراهیم ضیاءالواعظین»، از نمایندگان مجلس شورای ملی در دوره پهلوی اول است، وضعیت این دوره را مشخص می‌کند که تقدیم خوانندگان محترم می‌شود.

در آغاز تأسیس مدارس نوین در دوره سلطنت پهلوی اول، وضع به گونه‌ای بود که به‌مباحث نظری بیشتر بها داده می‌شد. شاید سبب امر این باشد که برنامه‌ریزان آموزشی این دوره امکانات کمتر در حوزه علوم تجربی و آزمایشگاهی و کارگاهی داشتند و بیشتر در روش سخنرانی و نظری متبحر و کاردان بودند. یکی از نمایندگان مجلس دوره پنجم شورای ملی، به این روش، یعنی آموزش مبتنی بر تقویت حافظه و عدم توجه به کاربردی بودن علوم ایراد گرفته است. در ابتدا به‌صورت اجمالی به شرح زندگی وی پرداخته و سپس سخنرانی وی را در صحن علنی مجلس آن دوره ارائه می‌کنیم: سید ابراهیم ضیاءالواعظین پسر سید مصطفی یزدی در سال ۱۳۰۰ خورشیدی، روزنامه ایران آزاد، را تأسیس کرد که این نشریه به سبب چاپ مقالات تندی علیه احمدشاه قاجار مدتی توقیف شد. او در یکی از شماره‌های این نشریه با عنوان وضعیت پوشالی موجب گردید که احمدشاه بر علیه وی به عدلیه شکایت کند و در این مقاله نوشته بود:

«با این که می‌بینیم سلطنت ما پوشالی، مجلس ما پوشالی، حکومت ما پوشالی است، چگونه انتظار داشته باشیم که شئون جامعه محفوظ مانده، حیثیات مملکت در خارج و داخل محترم باشد؟»

احمدشاه از شکایت صرف‌نظر کرد و او در سال ۱۳۰۲ خورشیدی، توانست به‌عنوان

* پژوهشگر حوزه تاریخ و دبیر رسمی و مدرس آموزش و پرورش

نماینده قشقایی، وارد مجلس دوره پنجم شورای ملی شود و هم‌چنین در دوره‌های ششم و هفتم نیز، به‌عنوان نماینده همان ایل به مجلس راه یافت. وی در سال ۱۳۱۵ خورشیدی، یک مغازه خوارو بار فروشی به نام روزی در میدان بهارستان جایی که سه دوره نماینده مجلس در آن مکان بود، تأسیس کرد. ضیاء‌الواعظین در سال ۱۳۰۲ خورشیدی مدرسه صنعتی شیراز را در محل آرامگاه محمد رحیم‌خان فرزند کریم‌خان زند ایجاد کرد که دارای ماشین‌های آهنگری، نجاری، رنگرزی و ابزارآلات کشاورزی بود. وی با چنین بینشی، در مذاکرات جلسه ۵۵ دوره پنجم مجلس شورای ملی در ۱۵ شهریور ۱۳۰۲ هجری قمری، این سخنرانی را در صحن علنی مجلس ایراد کرد:

ضیاء‌الواعظین
در سال ۱۳۰۲
خورشیدی مدرسه
صنعتی شیراز را در
محل آرامگاه فرزند
کریم‌خان زند
ایجاد کرد

عنوان: فعالیت آموزش و پرورش در دوره سلطنت پهلوی اول

سخنرانی و طرح آقای ضیاء‌الواعظین راجع به تأسیس کلاس‌های صنعتی در مدارس ابتدایی و متوسطه، او در صحن مجلس شورای ملی:

مقام مقدس مجلس شورای ملی شیدالله ارکانه، البته نمایندگان محترم به‌خوبی می‌دانستند که تعلیمات به منزله آینه‌ای است که خط سیر ایام حیاتی ملل در آن منعکس می‌گردد و متأسفانه آن آینه که امروز به ملت ایران تعلق یافته آتیه روشنی را نشان نمی‌دهد. زیرا که در مدارس فقط به محفوظات اهمیت داده محصلین را به کار و صنعت آشنا ننموده و از تعلیمات عملی صنعتی و فلاحتی بی‌بهره می‌گذارند. بدیهی است حفظ کردن دروس به تنهایی مدرک محصلین را نمو نمی‌دهد و ملکات فاضله اقدام و عمل و اعتماد به نفس را در آن‌ها ورزیده نمی‌نماید. تعلیمات کنونی موصل این را به کار و کسب تشویق ننموده و علاقه آنان را نسبت به شغل و کسب پدرانشان بی‌رغبت ساخته شغل و کسب پدران بلکه انتساب به آن‌ها را عیب و عار می‌شمارند. صنعتگر بعد از فرا گرفتن این درس‌ها و محفوظات بی‌دوام و اساس، نمی‌خواهد در شغل خود باقی بماند. فلاح‌زاده از فلاح متنفرد و پسر نجار از آزه و تیشه بیزار، اولاد آهنگر از پتک و سندان، بافنده از کارخانه نساجی و تاجرزاده از حجره تجارت، گریزان است. درحالی‌که آبادی مملکت و ترقی و توسعه تجارت و ثروت ملل، از دیداد منابع عایدی مملکت در سایه این قبیل اعمال است. مدارس ما و این قسم تعلیمات و تحصیلات سطحی، برای مملکت رجالی تربیت نمی‌کند تا به بازوی خویش اعتماد نموده به موفقیت و پیشرفت در شغل خود راغب باشند. فقط مستخدمین علیل و معلول بیرون می‌فرستند که بعد از امتحان دادن مفروضاتی که مسلماً یک هفته نگذشته از خاطرشان محو می‌شود، فوراً به دوایر دولتی چشم دوخته، تهیه وسایل می‌کنند که در ادارات دولتی یک صندلی اشغال

تحصیلات سطحی،
برای مملکت رجالی
تربیت نمی کند تا
به بازوی خویش
اعتماد نموده به
موفقیت و پیشرفت
در شغل خود راغب
باشند

نموده و از مالیه مملکت که باید صرف اصلاحات و آبادانی گردد، ارتزاق نمایند. یک نفر تاجر یا ملاک نمی تواند نماینده و مباشری برای شعبه تجارتخانه و خرید اجناس تجارتنی یا از جهت سرکشی به املاک خود پیدا نماید، ولی صدها دیپلمه و فارغ التحصیل در جلوی هر میز کوچک استخدامی صف بسته و همه متوجه دولت های وقت شده معاش می خواهند و چون عده قلیلی بیشتر پذیرفته نمی گردند، بالطبع، عده کینه جوها و خشم زده ها زیاد می شوند. همیشه دولت ها و پارلمان ها در میان لزوم اعاشه این مستخدمین و مقاومت در مقابل جمعیت مقتدری از محصلین و ناراضی ها واقع می شوند. زیرا که تحصیلات غیر فنی و عملی که برای استفاده از آن راهی نیست، شخص را برای مخالفت با وضعیت

ضیاء الواعظین
در سال ۱۳۰۲
خورشیدی مدرسه
صنعتی شیراز را در
محل آرامگاه فرزندان
کریم خان زند
ایجاد کرد

موجود، حاضر می‌نمایند. بنابراین لازم است هر چه زودتر برای جلوگیری از این خطرهای اجتماعی، خطرهای بزرگی که سعادت و ترقی ما را تهدید و جامعه را فقیر و بی‌کار تنبل و پر مدعا می‌سازد، پیش‌بینی‌های لازم نموده طریقه تعلیمات عملی و صنعتی و فلاحتی را در مدارس خود اتخاذ و نسل آتی را به کار و عمل و از بازو و هنر خویش اعاشه نمودن آشنا نماییم. بدیهی‌ست دماغ اطفال و جوانان از مشاهده آلات و ابزار، از خودکار، که خوب ساخته شده است یابد، گران تمام می‌شود. یا از آن متأثر گشته، تعلیماتی فرا می‌گیرد که چشم و گوش و دست و دماغ بدون قصد و آن‌ها را فرا گرفته و قبول می‌کند. این تأثیرات دماغ و روح جوان را برای فکر اکتشاف اقتصادی یا اختراع جدیدی ارشاد و راهنمایی می‌نماید و بدین‌وسیله می‌تواند از سن ۲۵ سالگی شخصاً، بدون مساعدتی دیگری، تمام امور زندگی خود را معنا و مادتا منظم نموده، استقلال و اعتماد به نفس را پیشه خود ساخته برای جامعه مفید و به‌حال مملکت نافع گردد. نظر به مراتب فوق توجه نمایندگان محترم را به لزوم تأسیس عملی صنعتی و فلاحتی جلب نموده و با رعایت بودجه مملکت، مدرسه فلاحتی که فعلاً دایر است و همچنین مدرسه صنعتی ایران و آلمان را که بودجه آن به تصویب دوره چهارم مجلس شورای ملی رسیده است، عجالاً کافی دانسته و ماده واحده ذیل را پیشنهاد می‌نمایم:

ماده واحده مجلس شورای ملی تصویب می‌نماید که وزارت معارف در مدارس ابتدایی مجانی کلاس‌های اولیه صنعتی، دایر نموده و به‌علاوه کلاس‌های متوسطه ۴ باب از ۸ باب مدرسه متوسط فعلی تهران، به کلاس‌های عملی صنعتی تبدیل نماید مکلف است که پروگرام و وسایل مقدماتی آن را تهیه نموده از اول سال تحصیلی آینده به موقع اجرا گذارند.

ضیاء الواعظین با ۳۳ نفر از نمایندگان دوره پنجم مجلس شورای ملی

(نشریه پرورش، سال پنجم سه شنبه ۲ مرداد ۱۳۰۷ خورشیدی، شماره ۴۰۶ صفحه ۴)

منابع

۱. عاقلی باقر. ۱۳۸۰. شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران. ۲ جلد. تهران: گفتار علم ارمغان.
۲. نصیری محمدرضا. ۱۳۸۴. اثر آفرینان. جلد اول. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.